

ALGUNS CASOS DE GESTIÓ «COLONIAL» FEUDAL A LA MALLORCA DEL SEGLE XIII

RICARD SOTO I COMPANYY
Universitat de Barcelona

Dins l'estudi del que hom pot anomenar expansió territorial del feudalisme, amb les seves diverses formes, s'ha avençat prou en la unificació de criteris¹. A hores d'ara resulta ja difícilment discutible el caràcter «feudal» de la majoria de les societats creades de bell nou per moviments expansius tals com les Croades o la «Reconquesta», i fins i tot hom pot fer intents de classificació entre aquests diferents processos². Manca, de tota manera, l'estudi circumstanciat de com es generen realment les noves societats, a partir de l'exemple quotidià de la «colonització» de l'espai conquerit i dividit en grans porcions. Si es pren l'exemple concret de la conquesta de Mayūrqa, resulta més o menys intel·ligible l'entrellat inicial, producte del Repartiment entre rei i grans magnats, del qual resulten grans porcions nobiliàries. Grans porcions que, en realitat, no tindran una representativitat efectiva en la majoria dels casos en el posterior desenvolupament dels esdeveniments. Si comparem el Repartiment mallorquí amb els repartiments coetanis i relativament semblants, com a la vall del Guadalquivir³, s'hi desprèn la sensació que hi ha quelcom que no funciona tal com caldria en el sentit que el «tipus de feudalisme» que s'intenta introduir per part dels grans poders monàrquico/feudals i feudals fracassa o es veu modificat de tal manera que dona origen a «formes» igualment feudals, però diferents. Això, entre altres motius (entre els quals hi juga paper preponderant la resistència de certes escoles historiogràfiques a acceptar una altra noció de «feudalisme» que no sigui la més clàssica i restringida), explica perquè aquestes societats resulten relativament di-

ABREVIATURES

De documents i publicacions: A.R.M. = Arxiu del Regne de Mallorca. B.S.A.L. = Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana. C.P.T. = Cúria del Pavorde de Tarragona (A.R.M.). E.C.R. = Escrivania de Carles Reials (A.R.M.). F.R.B. = Fontes Rerum Balearium.

De noms de persona: A. = Arnaldus (Arnau). Bn. = Bernardus (Bernat). Bng. o Bg. = Berengarius (Berenguer). F. o Ff. = Ferrarius (Ferrer o Ferran). G. o Gu. = Guillelmus o Guillelmus (Guillem). J. o Ja. = Jacobus o Jacme (Jaume). Jo. = Johannes (Joan). P. = Petrus (Pere). R. = Raimundus (Ramon).

De quantitats: jo. = jovades. sol. = solidos. den. = denarii. re. val. = reials valencians. mlg. = melgorsos. lts. = litres.

¹ Bona prova n'és el Col·loqui internacional organitzat per l'Escola Francesa de Roma, amb el títol *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident Méditerranéen (Xe-XIIIe. siècles). Bilan et perspectives de recherches*, celebrat al 1978 i publicat al 1980. El llibre *Estructuras feudales y feudalismo en el mundo mediterráneo*, Crítica, Barcelona, 1984, és la traducció castellana d'una selecció de les ponències d'aquest col·loqui.

² Com fa REYNA PASTOR a l'apartat «¿Feudalismo colonial o de importación? a la seva introducció al suara esmentat llibre, pp. 14-16.

³ Vegeu particularment, A. GONZÁLEZ JIMÉNEZ *La repoblación de la zona de Sevilla durante el siglo XIV. Estudio y documentación*, Sevilla, 1975, i *En torno a los orígenes de Andalucía: la repoblación del siglo XIII*, Sevilla, 1980.

ficils de classificar al si del «feudalisme», i àdhuc que s'hi hagi vist tendències «pre-capitalistes».

Molts factors fan que un procés de repoblament al segle XIII sigui força diferent del d'èpoques anteriors. Hom pot dir que un d'ells és la necessitat mateixa d'atreure pobladors, mentre que en el feudalisme «clàssic» la classe senyorial juga amb l'exigüitat del territori per anar imposant les seves exigències de tot tipus. Aquí ens trobem amb terres buides o, pitjor encara, poblades per les restes de grups indígenes, dels quals es pot aprofitar la capacitat tributària i/o la força de treball, però als quals cal controlar. Això fa l'aventura relativament perillosa. I la necessitat d'ocupar ràpidament grans espais de terra, i posar-los en explotació tan aviat com sigui possible, obliga als poders establerts a oferir contrapartides considerables (a Mallorca, per exemple, la Carta de Franquesa), perquè l'exigent pressió demogràfica als països d'origen –si existeix–, o no justifica l'expansió, o s'esgota ràpidament.

Però no és solament aquest conjunt de factors, de caràcter geogràfic, el que convé tenir en compte. Hi ha també, i potser és més important encara, tot un seguit de factors de caire estructural, com el desenvolupament de forces no feudals, encara que perfectament imbricades amb el feudalisme. El comerç i la circulació monetària, tan intenses a la Mediterrània Occidental al segle XIII, tot i que no alteren el caràcter pròpiament feudal d'aquestes societats, ja farien per si mateixos que el model de colonització interna no tingués res a veure amb el d'èpoques més llunyanes. La terra, la producció agrària, és encara la base de tot el procés productiu, però ara, en bona mesura, tot això és susceptible de monetització, i aquesta lògica és naturalment acceptada pels mateixos senyors feudals, particeps igualment del sistema d'intercanvis que es comença a generalitzar, i al qual accedeixen també a partir de la moneda. Aquests factors permeten no ja l'aparició –anterior cronològicament–, sinó la importància excepcional de grups de mercaders, assentats a les ciutats, en els processos de repoblació de les noves terres. I, pel que fa a l'època, la dicotomia cavaller/mercader (ciudadà), o camp/ciutat, resulta en la realitat molt menys insalvable del que a ulls d'un teòric, engriscat a diferenciar estructures, podria semblar.

*
* *
*

En el cas concret de Mallorca, podem sospitar que el Repartiment que descriuen els còdexs reials o els fragments de capbreus nobiliaris que coneixem, només reflecteixen una situació ideal, un projecte de feudalisme «importat», fet a la mida del rei i dels grans senyors que participaren a la conquesta. Poc temps després, aquesta situació inicial es veuria greument alterada, entre altres motius per un increment de l'autoritat reial, que fa bo d'aconseguir que desapareixin «porcions» nobiliàries senceres⁴. Sembla que la conquesta de Mallorca hauria proporcionat al rei l'oportunitat de governar més directament que als seus estats d'Aragó o de Catalunya, i precedents com l'administració de Sicília a l'època dels Hohenstauffen⁵, o la recepció de noves concepcions jurídiques elaborades entorn de Roma, afavoririen un poder reial que ja es veu lliure dels pactes vassallàtics com a única font de submissió de terres i senyors. La mateixa xarxa admi-

⁴ *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*. Ed. a cura de R. Soto, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, Palma, 1984, pp. 19-21 de la introducció.

⁵ En el cas de, per exemple, Pere Sturz, perfectament documentat a Mallorca.

nistrativa que es creà a Mallorca, amb batlles i veguers reials, sembla, si més no, un intent relativament reeixit, funcional, de tot el que hem exposat. Però no és aquest aspecte, malgrat el seu interès, el que aquí tractarem.

El problema central d'aquesta comunicació és el de la colonització real, el que en paraules d'alguns autors ha rebut el nom de «segon repartiment»⁶, ja implícit al primer; o, altrament dit, qui són, realment, els beneficiaris de la redistribució de terres.

La hipòtesi que suggereixo és que el poder real, econòmic i fins i tot polític, no serà exercit pels grans nobles, ni tampoc, òbviament, Mallorca serà una societat de camperols lliures i benestants, fet que seria una aberració per a l'època. Determinats grups, generalment familiars, es constitueixen en intermediaris, dins d'una xarxa prou complexa de relacions feudals, basades en diferents nivells de tributació, comercials i administratives. L'absentisme del rei i dels nobles importants farà això necessari, ja que l'única forma en què pot ésser administrada la «colònia» serà per delegació. Des dels primers moments de la conquesta i reordenació del territori seran els diversos lloctinents els que realment ordenaran el sistema d'ocupació de terres, com es pot veure pels exemples que coneixem⁷.

Els beneficiaris serien grups familiars d'un gran «dinamisme» econòmic. En primer lloc, és palesa la importància que tant per a les activitats lligades amb l'agricultura, com per al comerç, com per a l'administració, té el grup familiar. Aquest aspecte, prou conegut per a l'època, crec que no necessita cap comentari específic, ja que aquí només es tracta de constatar una tendència general, en la qual el cas de Mallorca no resulta gens excepcional, sinó que la confirma totalment. La força dels lligams familiars, bé directes, bé adquirits —per exemple, per matrimoni— és evident. La família és el nucli bàsic d'associació. Es tracta, d'altra banda, de famílies semblants a les que actuen a Catalunya, Itàlia, i altres indrets: grups restringits per la filiació patrilínea, amb un fort paper, emperò, de la dona, i amb el matrimoni com a forma bàsica d'integrar patrimonis.

A la present comunicació s'estudien alguns exemples concrets, quatre en total. He triat aquestes quatre famílies (Llull, Bennasser, Picany i Espanyol) perquè considero que poden ésser representatives, dintre els centenars de famílies que esmenta la documentació de l'Arxiu del Regne de Mallorca⁸. Representatives no vol dir ni més ni menys importants, sinó «típiques», no desviades d'una pauta comuna de comportament. No es tracta de grups nobiliaris, com els Montcada ni de «colons» situats al nivell més baixos del sistema de tinença de terres. Generalment se'ls veu situats immediatament després dels propietaris directes de la terra, rei i nobles, i abans que els esmentats colons, pel que fa a llur relació amb la terra. En aquest cas, el «dinamisme» econòmic vol dir la voluntat i capacitat d'ampliació dels patrimonis, a partir de patrimonis inicialment no genys menyspreables, òbviament. Però en comptes de palesar

⁶ G. ALOMAR *Urbanismo regional en la Edad Media: las «Ordinacions» de Jaime II (1300) en el reino de Mallorca*. Barcelona, 1976.

⁷ D'entrada, tant a la porció reial com a la dels magnats, són els administradors delegats (batlles i veguers), qui dirigeixen tot el procés. Les estades a Mallorca del rei i dels grans nobles eren tan breus com era possible.

⁸ Hi hauria exemples molt més importants, qualitativament o quantitativament. Sense parlar de les porcions nobiliàries, i per posar només un exemple, el de la família RIPOLL, que en un principi havia estat també seleccionada per a aquesta comunicació, vaig trobar un total de més de 150 documents, que reflecteixen una intensa acumulació de patrimoni, activitats comercials, compres de drets reials, etc.

tendència a la disgregació o desaparició, tendeixen a augmentar i absorbir-ne d'altres, pels mitjans que sigui. Potser el més important és que allò que cerquen és l'ocupació i utilització de la terra, el domini útil i, per tant, de vegades el patrimoni es compona molt més de possessions que no de propietats directes o alodials. Es tracta, llavors, de patrimonis on el conjunt de terres és una barreja de propietats alodials, terres a cens perpetu, terres a cens temporal, etc. El fet de tenir terra és precisament el que els permet, en definitiva, d'establir al seu temps colons, imbricant-se en certa mesura a l'escala feudal, en posició favorable, com a rendistes.

Socialment, són grups d'extracció mitjana. Alguns, coneguts anteriorment, com els Espanyol, són comerciants. A Mallorca esdevenen ràpidament ciutadans. Altres són cavallers, *militres*, com és el cas de Jaume Picany. Però no trobem diferències substantives en les seves activitats. El «dinamisme» que esmentàvem ho inclou tot: operacions mercantils, préstecs, compra de drets reials... El factor monetari és d'una excepcional importància. I aquest «dinamisme» es veu també a la voluntat de transformació del medi, introduint-hi nous conreus fortament rendables, com el vi i l'oli.

Fonts, metodologia i limitacions del present treball:

Les fonts emprades (a part de les bibliogràfiques o referències documentals contingudes a la bibliografia utilitzada, que s'han incorporat parcialment a l'apèndix documental quan el seu interès així ho ha aconsellat) han estat bàsicament els registres de l'*Escrivania de Cartes Reials (E.C.R.)* de l'Arxiu del Regne de Mallorca (A.R.M.), ns. 341-351 i 643, és a dir, cobrint un espai cronològic que assoleix pràcticament el període 1230-1300.

La metodologia consisteix en l'estudi dels grups familiars esmentats. S'ha suposat que existeix relació familiar a partir del cognom comú, ja que no es tracta de cognoms molt freqüents ni equívocs (de procedència o d'ofici). En aquest sentit, l'estudi és molt clàssic: una agrupació de documents, en bona mida inèdits, per tal d'intentar la reconstrucció del grup familiar i del patrimoni (propietats i/o possessions) i altres activitats de caire «econòmic», i una regesta documental, ordenada, sempre que m'ha estat possible, cronològicament. He tingut en compte algunes publicacions que proporcionessin informació complementària a la documental: m'han estat particularment útils els treballs, més endavant citats, de Cateura, Rosselló, García i Pérez. Precisament un dels motius per prendre aquestes famílies concretes i no d'altres ha estat l'existència de publicacions que permetessin eixamplar el coneixement documental. I això, juntament amb la limitació d'espai que la comunicació suposa, ha exclòs grups familiars molt més importants, com els Ripoll de la zona de Bunyola.

Les limitacions són d'una banda formals, com ara els problemes de transcripció, interpretació i datació d'alguns documents realment difícils, sobretot pel tipus de lletra, i que dona peu a lamentables confusions, d'altra banda gairebé impossibles d'evitar. D'altres limitacions són degudes al fet que la documentació presentada correspon més a un espigolament que no pas a un treball molt més exhaustiu, cosa que no pretén, de cap manera, aquesta comunicació.

1. LLULL

D'aquest grup familiar, Ramon Llull fill és, sense dubte, el personatge més conegut, fins a l'extrem d'ésser probablement una de les personalitats més interessants de l'Edat Mitjana per la seva projecció intel·lectual. De tota manera, ni d'ell ni de la seva família hom no té grans coneixements, motiu pel qual la figu-

ra de Ramon queda relativament inexplicada. Aquí només pretenc aportar alguna petita informació documental sobre les activitats de la família Llull, i del seu paper en el procés colonitzador.

Membres de la família:

El pare de Ramon Llull, del mateix nom, era originari de Barcelona⁹. Apareix lligat, al *Repartiment*, a la porció reial, per la qual cosa degué participar a la conquesta. Va rebre el rahal Aliebici o Aliebiti, de 2 jovades, al terme de Ciutat, i l'alqueria Beniatron, a Pollença, de 12 jovades, que va compartir amb els seus germans¹⁰. A la documentació consultada no consta el nom de la seva esposa, Isabel d'Erill mare de Ramon, així com tampoc són coneguts per aquesta els noms de Blanca Picany, esposa de Ramon, ni dels fills, Domènec i Magdalena, que són coneguts, emperò, a través d'altres fonts¹¹. L'exigüitat documental no ens ha d'estranyar, atès que Ramon Llull liquidà els seus béns materials cap a l'any 1265, arran de la seva conversió.

Si coneixem, tanmateix, els noms d'alguns membres col·laterals de la família, tals com F. Llull (Ferran?) i la seva muller Geralda, probablement oncles de Ramon, i un Guillem Llull que possiblement seria cosí seu, i que tenia un fill anomenat Bernat¹². Pel mateix *Repartiment* abans esmentat, ja sabíem de l'existència d'oncles de Ramon Llull. En qualsevol cas, la família no es reduïa a la branca paterna, això queda clar. Quant al seu nivell social, a part de l'aparició en el *Repartiment* i les operacions que a continuació s'exposaran, crec que un bon indicatiu és precisament el matrimoni de Ramon amb una component d'un altre grup familiar com els Picany.

Propietats/possessions territorials

La família Llull ocupava, ja des del 1232, els esmentats rahal Aliebici (Ciutat) i l'alqueria Beniatron (Pollença), amb un total de 14 jovades (unes 159 Hes.) en règim de propietat¹³. Posteriorment, emperò, s'esmenten més terres, com l'alqueria Massana, a Pollença, de la qual el pare de Ramon tenia com a mínim dues jovades¹⁴. També s'esmenta la cavalleria d'en Llull, de Manacor¹⁵. L'alqueria de «R. Llull» que s'esmenta a Ciutat pot ésser el rahal Aliebici, encara que aquest extrem no és segur¹⁶. També se sap que el fill de Ramon, Domènec (o Domingo) tenia una alqueria a Castellitx, a la porció dels Templers, que A. Sastre identifica com La Mata o La Mata Escrita, prop d'Algaida¹⁷. La per-

⁹ Al document n.º III, per exemple, es veu que F. LLULL tenia terres alodials a la porció dels homes de Barcelona.

¹⁰ C.C. del Llibre del Repartiment, fols 3r i 8v.

¹¹ Bàsicament, A. LLINARES *Ramon Llull*, Barcelona, 1968, i S. GARCÍAS PALOU *Ramon Llull i el Islam*, Palma, 1981.

¹² Vegeu l'apèndix documental, particularment els documents III, V i VIII. A. SASTRE (*Randa i les seves possessions*, Algaida, 1983) assenyalava que, segons Dameto, dels germans que anaren a Mallorca, només Ramon i Ferrer Llull restaren a l'illa (p. 118).

¹³ Al *Repartiment* reial, les terres semblen haver estat lliurades en règim de propietat, no subjectes a cens de cap tipus.

¹⁴ Vegeu document I.

¹⁵ A. SASTRE *Op. cit.* p. 118.

¹⁶ Vegeu document II. El fet de tractar-se d'una alqueria en comptes d'un rahal induiria a pensar en una altra finca, si no fos tan freqüent a l'E.C.R. la indeterminació lèxica entre alqueria i rahal.

¹⁷ A. SASTRE *Op. cit.* p. 117-119.

manència dels Llull per aquests indrets està comprovada documentalment fins al segle XV¹⁸.

L'oncle de Ramon, Ferran o Ferrer, tenia propietats al terme de Ciutat¹⁹, i ja al segle XIV, Bernat i Guillem Llull, fills de Guillem Llull, tenien drets sobre el molí de Pere Bosch²⁰.

Altres activitats:

A part de les activitats relacionades directament amb la terra, tals com establiments i cessions (vegeu l'apèndix documental) els Llull apareixen relacionats amb la compra i venda d'esclaus musulmans. Així, per exemple, l'adquisició que Ramon Llull, pare, fa, d'un esclau «lauro» al 1246 per 117 sol. melgore-sos²¹; o la venda que Geralda, muller de F. Llull, fa d'una sarraïna blanca també al 1246²². No deixa de colpir, certament, que la primera notícia que de Ramon Llull fill tenim sigui precisament un document de 1256 en el qual pretén de recuperar un esclau «batiat»²³. El seu coneixement del «problema musulmà» estaria, llavors, lligat tant a la realitat mallorquina²⁴ com a l'experiència familiar.

Per últim, l'any 1278, Ramon Llull apareix com a testimoni a un document referent als Picany²⁵. Aquest document, que palesa cronològicament un moment concret de la seva estada a Mallorca, se situaria segurament durant l'etapa de direcció de Miramar.

2. BENNASSER

Pel que fa a aquest grup familiar, d'origen probablement anterior a la conquesta, les fonts d'informació, més diversificades que de costum, permeten reconstruir la seva interessant evolució, dins del que P. Cateura en diu procés de «diferenciació social i formació d'èlits»²⁶.

D'entrada, cal dir que no hi ha cap indici raonable per seguir la tradició que lliga els Bennàsser amb Aben-Abet o Bennahabet²⁷, i molt menys que justifiqués un canvi de llinatge. Sí que podria tractar-se, tanmateix, d'un grup cristià establert abans de la conquesta, i a això indueix el fet que el primer Bennàsser conegut, Joan, sigui esmentat com a «Johannes Abennasser Arro(m)», en data tan primerenca com el 1241²⁸. Sigui com sigui, hi ha una cosa certa en el que va dir J. M. Bover sobre l'origen d'aquesta família, quan fa de Joan Bennàsser posseïdor de l'alqueria Alfàbia, presa a cens perpetu de Nunó Sanç l'any 1240²⁹. És justament la zona central de les actuacions dels Bennàsser.

¹⁸ *Ibid.* p. 119.

¹⁹ Vegeu document III.

²⁰ Vegeu document VIII.

²¹ Vegeu document IV.

²² Vegeu document V.

²³ Vegeu document VI.

²⁴ D. URVOY *Penser l'Islam (les présupposés islamiques de l'«Art de Llull»*, Paris, 1980, pp. 148-153.

²⁵ Vegeu document VII (XIX dels PICANY).

²⁶ P. CATEURA BENNÀSSER «Aproximación a la dinámica de un grupo familiar foráneo de Mallorca en la Baja Edad Media (la diferenciación social y el proceso de formación de élites)» a *Fontes Rerum Balearium (F.R.B.)* vol. III (1979-80), pp. 359-372.

²⁷ *Ibid.* p. 360-361.

²⁸ Vegeu document III.

²⁹ Cit. per P. CATEURA *Op. cit.* p. 360. No he pogut consultar el document original.

Membres de la família:

Dos dels membres apareixen molt clarament. Es tracta de Joan i de Guillem Bennàsser (Abennasser, Abennacer, Abinnasser...). Per la cronologia en la qual el primer desapareix totalment i comença a esmentar-se el segon, cap a mitjans de la dècada dels 70, caldria suposar-los pare i fill, havent hereditat Guillem, directament de Joan. Hi ha un possible tercer membre de la família, al qual es refereix precisament el document més antic de l'apèndix: Pere. Es tracta de la cessió d'un mas blanc (cessió alodial?) per part de Nunó Sanç a un tal P. Abennazer, al 1239. Es tracta d'una *P* (Petrus) molt clara, tot i que el fet de no tornar-lo a trobar planteja el dubte de fins a quin punt no és una equivocació de l'escrivà en referir-se a Joan. Aquest Pere podria tractar-se d'un parent de Joan, possiblement de més edat, difícilment de menys. La resta dels documents es refereixen, doncs, exclusivament, a Joan i Guillem, sense fer mai, curiosament, cap referència a llurs possibles esposes³⁰.

Ubicació i propietats/possessions territorials:

Encara que posteriorment els Bennàsser extendrien el seu patrimoni i actuarien per altres indrets de l'illa, com Ciutat i Campanet, el nucli inicial d'operacions seria la part alta de l'antic *juz'* de Bunyola, concretament les alqueries d'Alfàbia i Beniforani. Com ja s'ha dit, el seu origen roman fosc, tot i que m'inclino a pensar que es tractava d'autòctons, extrem que, de tota manera, és impossible de comprovar. El fet d'ésser absents del *Repartiment* no vol dir res, atès que Bunyola no era porció reial.

Malgrat la importància de les seves transaccions, sembla que Joan Bennàsser no és, en realitat, un gran propietari. Molt poques de les seves terres ho són en propietat. L'alqueria d'Alfàbia ja esmentada era una cessió a cens. A les altres possessions hom troba fins i tot cessions temporals³¹. Però segurament es tractava d'extensions de terra considerables.

A Bunyola inventariem, com a mínim:

- Alfàbia³²: Se suposa tinguda a cens perpetu per Nunó Sanç.
- Rahal Abdclay o Abdelady³³, on P. Bennàsser tindria, almenys durant un any un mas blanc, també per Nunó Sanç.
- Beniforani: Una vinya de (1)2 jovades comprada per 1.200 sol. melgore-sos i les cases que foren de Bernat de Sant Quirze³⁴.
- Bunyola³⁵ (tal vegada prop de Beniforani): un honor tingut en litigi amb A. de Mari de Beniforani.
- Muntanya Xilabra³⁶: ullastrar tingut pel rei a delme i tasca. Limitrof amb Sòller.

³⁰ Fa referència «als seus» («et tuis») però el fet de no referir-se mai a les respectives esposes tal vegada caldria relacionar-ho amb un concepte del patrimoni relativament influït per les institucions familiars musulmanes.

³¹ Per exemple, vegeu document I.

³² Vegeu documents XIV («alqueria tua de Alfàbia»), XVI o XX, molt més clar, on l'honor d'Alfàbia, limitrof amb una altra propietat, és atribuït a Joan Bennàsser. També document XXVIII.

³³ Vegeu document I.

³⁴ Vegeu document VIII. La quantitat de terra exacta no es veu bé si és «Xii» jovades o «pii» (per ii) jo., atès que es tracta d'una anotació sobreescrita en lletra petita.

³⁵ Vegeu document IX.

³⁶ Vegeu document XXII.

Res d'extraordinari, doncs, comparat amb altres abundants grans patrimonis de la Mallorca del segle XIII. Però cal remarcar que partint del nucli inicial d'Alfàbia, Joan i el seu fill (?) Guillem van extenent les seves terres, mitjançant cessions, compres o litigis, vers Beniforani, i com ells mateixos arriben a fer establiments de terres a colons situats en un esglaó més baix. El fet de no tenir propietats alodials (almenys això no consta), és a dir, de no gaudir del màxim *status* que el Repartiment atorga a magnats, porcioners i cavallers, no impedeix que vagin ampliant llur patrimoni; de fet, el que interessa és l'ocupació efectiva de la terra, el domini útil, molt més que el domini senyorial o directe. A poc a poc, mitjançant sub-establiments,³⁷ per als quals l'única condició és tenir terra abundant, els Bennàsser, igual que altres grups familiars, aconsegueixen imbricar-se favorablement a la cadena «feudal», esdevenint parcialment «rendistes». És clar que no és pas aquesta l'única via d'accès social, com ja veurem.

Fora del nucli Alfàbia/Beniforani, se'ls veu actuar de seguida. Ja al 1242 Joan Bennàsser compra unes cases a Ciutat per 205 sol. melgoresos³⁸. Les cases són comprades en alou franc, i cal suposar-les magníficament situades, al carrer principal de Ciutat. Amb això, el «forà» Joan Bennàsser esdevé implícitament «ciudadà», encara que i malgrat la referència de G. Miralles³⁹, en cap moment no l'he vist esmentat com a «cives Maioricarum», aspecte aquest que la documentació pot ometre sovint. Aquí apareix un dels que crec aspectes claus del procés de repoblació i colonització de l'illa: la interacció constant Ciutat/Part Forana. Trobo molt significatiu que fins i tot a un exemple relativament fortuït es vegi l'esterilitat d'intentar separar ambdues zones.

Els Bennàsser també s'extenen per llocs relativament allunyats de Bunyola, com quan el 1249⁴⁰ Joan compra a Carroç l'alqueria *Santiani*, situada a Campanet, o com quan va adquirir l'alqueria *Alquexan*, també a Campanet, i que el 1256 ja devia ésser seva⁴¹. Amb l'alqueria *Carbecunda*, de Sant Llorenç, esmentada el 1247⁴², les seves terres fora de Bunyola devien ésser, com a mínim, tan grans com a Bunyola mateix.

Altres activitats econòmiques:

Els Bennàsser pertanyirien, ja poc després del Repartiment, a un grup acomodat, tal com ho palesa la compra que el 1240 efectua Joan Bennàsser d'una esclava blanca i del seu fill, per 42 sol. melgoresos, a F. Picany⁴³.

De tota manera, i malgrat la importància en possessions i propietats territorials, la base de les activitats econòmiques d'aquest grup es va centrar en un fet molt característic de la Mallorca posterior a la conquesta: l'especulació amb els drets reials, la recollecció dels quals les autoritats (el batlle) deixaven en mans de persones que els compraven mitjançant subhasta (encant) abans de la collita. El motiu d'això pot ésser doble: incapacitat dels oficials reials per atendre la collita (*expletum*) a tot arreu i/o l'avantatge de percebre una quantitat fixa (en moneda o espècie) i segura, abans d'aquesta.

³⁷ Vegeu documents XVIII i XXII.

³⁸ Vegeu document IV.

³⁹ Cit. per P. CATEURA *Op. cit.* p. 361.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Document XVIII.

⁴² Document X.

⁴³ Document II.

En aquest sentit, els Bennàsser es mogueren quasi sempre pels seus territoris centrals de l'alta Bunyola, encara que també varen participar en operacions d'aquest caire a Sant Llorenç.

– Així, el 1241⁴⁴ Joan Bennàsser compra la collita de la vinya de R. Puig a Beniforani per 350 sol. melgoresos.

– 1247⁴⁵: Concessió de Guilabert de Cruïlles a Joan Bennàsser del delme de vinyes i oliveres de l'alqueria Carbecunda (Sant Llorenç).

– 1247⁴⁶: Pagament al batlle del cens dels molins d'Alfàbia: 12 quintars de farina de forment (488,4 kgs.) i 6 quintars de farina d'ordi (244, 2 kgs.) a més de 9 1/2 quarteres de forment (655 litres.) i 4 1/2 d'ordi (315 litres.).

– 1247⁴⁷: Pagament, per encant, de quantitats que arriben fins a 501 1/2 sol. melgoresos i 320 quartans d'oli, sobre diverses collites a Bunyola, Benisaba, Alfàbia, Beniforani, Pasturig, i alqueries de R. Baró i Soliman.

– 1250⁴⁸: Compra dels drets reials de les vinyes que foren de R. de Puig i de Bernat de Sant Quirze a Beniforani, i de les vinyes del mateix Joan Bennàsser a la seva alqueria d'Alfàbia, per 290 sol., i del dret de l'oli d'Alfàbia per 165 sol. (per 110 quartans d'oli (456 lts.)). En total, 455 sol. reials valencians.

– 1252⁴⁹: Compra dels mateixos drets reials. Els de l'oli pugen a 120 sol. re. val. (per 80 quartans = 331,6 lts.). No s'esmenta el preu dels dret del vi.

– 1256⁵⁰: Pagament del cens dels molins d'Alfàbia: 12 quintars de farina, meitat forment, meitat ordi.

– 1266⁵¹: Compra dels drets de l'oli de Beniatzar (1.860 quartans = 7.709,7 lts.) i d'Alfàbia (25 quartans = 103,62 lts.).

– 1267⁵²: Compra dels drets de l'oli de Beniatzar per 5.040 quartans (20.890,8 lts.).

– 1274⁵³: Compra del dret del vi de Bunyola per 22 1/2 lliures re. val.

– 1275⁵⁴: Compra del dret del blat de Bunyola i Valldemossa per 510 quarteres, meitat forment, meitat ordi.

– 1276⁵⁵: Compra del dret del vi de Bunyola per 26 lliures re. val.

– 1278⁵⁶: Compra del dret del blat de Bunyola i Valldemossa per 550 quarteres, meitat forment, meitat ordi.

– 1278⁵⁷: Compra del dret del vi de Bunyola per 18 lliures re. val.

Com es veu, la compra de drets reials per part de Joan i Guillem Abennàsser van experimentant un notable increment. De la compra dels drets del vi i de l'oli de la seva alqueria i de vinyes properes, es passa a activitats de molta més

⁴⁴ Document III.

⁴⁵ Document X.

⁴⁶ Document XI.

⁴⁷ Document XII.

⁴⁸ Document XIV.

⁴⁹ Document XVI.

⁵⁰ Document XVII. La quantitat esmentada aquí és justament la meitat que en el document XI. N'ignoro la raó.

⁵¹ Document XX.

⁵² Document XXI.

⁵³ Document XXIII.

⁵⁴ Document XXIV.

⁵⁵ Document XXV.

⁵⁶ Document XXVI.

⁵⁷ Document XXVII.

volada, ja que l'explotació oliverera de Beniatzar era, sens dubte, la més important de tota l'illa (proporcionant, normalment, més de la meitat dels drets reials sobre l'oli de tot Mallorca)⁵⁸, i la quantitat de 5.040 quartans és una de les més altes que hom coneix.

Que els Bennàsser, d'altra banda, disposaven d'abundant numerari, es palesa no solament per les seves compres de terres i drets reials, sinó, fins i tot, per la pràctica del préstec⁵⁹ en algunes ocasions, encara que les quantitats esmerçades són sempre molt modestes.

L'últim factor que convé remarcar dels Bennàsser, i que els fa partíceps del sentit especulatiu i dinàmic que hom troba arreu d'altres grups familiars (com per exemple els Picany) és llur intervenció en el procés de transformació del paisatge agrari, contribuint a l'extensió de la vinya i de l'olivera.

3. PICANY

El primer Picany que coneixem és Ff. (Ferran o Ferrer), i apareix en data tan primerenca com el 1233, essent testimoni a un parell de cessions fetes per Nunó Sanç a Ciutat⁶⁰. La seva aparent relació amb aquest magnat (i l'actuació familiar posterior, per terres de Felanitx, així ho deixa entendre) justifica la seva absència del Repartiment reial, tot i que sembla un grup familiar arribat amb la mateixa conquesta o molt poc després.

Membres de la família:

Malgrat la trentena de documents que hom ha pogut consultar sobre aquest punt, resulta una mica complicat d'establir les relacions de parentiu d'aquest grup, prou nombros i prou poderós econòmicament, puix que de fet només quatre documents aclareixen una mica alguns graus de parentiu. La cronologia abastada (1233-1293) situa com a mínim amb claredat que F. Picany, pare, ja deuria ser mort abans de 1257⁶¹, ja que llavors ja no se l'esmenta, i sí a la seva vidua, Guillema, molt més longeva (morta cap al 1285)⁶².

Jaume Picany apareix com a difunt (*quondam*) ja al 1278, mentre que les seves primeres actuacions conegudes són de 1257. De la seva muller, Berenguer, només tenim una referència documental⁶³, encara que sabem que va desposar un altre personatge rellevant, Assaldu de Galiana. El seu hereu Ferran, de qui Guillema, l'àvia, va ésser tutora, deuria ésser molt petit a la mort del seu pare⁶⁴.

L'inventari de béns de Guillema⁶⁵ ens parla d'altres membres de la família: J. Picany (el mateix difunt, o un altre?); Francesca, filla de Guillema i germana, per tant, de Jaume; Ferrer, nebot de Guillema; Sibília, filla de Guillema i muller de Guillem Arnau, i Margalida, neta de Guillema.

⁵⁸ Vegeu el quadre I de «Alguns problemes d'història agrària mallorquina suggerits pel text d'al-Zuhri», de M. Barceló (*Recerques*, n.º 8, Barcelona, 1975, pp. 27-49).

⁵⁹ Vegeu documents V, VI, i VIII.

⁶⁰ Vegeu documents I i II. Aquests dos documents són extrets de Llorenç Pérez «Corpus documental balear (Reinado de Jaime I)», *F.R.B.* (1977-80).

⁶¹ És la conclusió que sembla desprendre's del fet que no surti enregistrat posteriorment en eixa data.

⁶² Document XXXI.

⁶³ Document XXX.

⁶⁴ Documents XXX i XXXI.

⁶⁵ Document XXI.

Sembla haver-hi una branca col·lateral dels Picany⁶⁶, on apareixen P. (Pere?) Picany, ja difunt al 1270, i sa muller Ermessén. Serien, potser, els pares de Ferrer?

Per últim, hom sap de l'existència de Blanca Picany, muller de Ramon Llull, però d'aquesta no he trobat cap referència documental.

Ubicació. Propietats/possessions:

El 18 de febrer de 1257, Jaume Picany és confirmat com a propietari alodial de la vila de Felanitx i l'alqueria Mancorme Abiniara, que a la porció de Nunó Sanç li fou donada a canvi d'un cavall armat⁶⁷, de forma que Jaume esdevenia cavaller (*miles*), propietari feudal d'una unitat d'ordenació del territori, la cavalleria, totalment nova, introduïda arran de la conquesta. Igualment, s'aproven els drets que Jaume Picany té sobre altres donacions. Així, «la sobredita vila i l'alqueria la tenguis en alou franc amb la jurisdicció i dues parts del delme etc.». Per la documentació posterior es palesa la seva propietat sobre la vila i horta de Felanitx (on s'hi inclou un rahal)⁶⁸. També podria aparèixer com a propietari de, almenys, un rahal i una alqueria a Valldemosa⁶⁹, i d'una vinya a Ciutat de Mallorca, per la subhasta de la qual s'obtingueren 5.020 sol. re. val. al 1278⁷⁰.

La vídua de F. Picany, pare de Jaume, es veu segurament en dificultats econòmiques, atès que ha de vendre la dita vinya per tal de cobrir els deutes del seu difunt marit i del seu difunt fill.

P. Picany posseeix, com a mínim, la meitat de l'alqueria Tres Meales, també a Felanitx. La tenia per Nunó Sanç i posteriorment pel Rei⁷¹.

Altres activitats:

De F. Picany, a part de la seva actuació com a testimoni en dues ocasions només en tenim quatre notícies més, de 1240 i 1246: se'l veu actuar, de distintes maneres, en relació amb la venda d'esclaus⁷², encara que no siguin propis, i com a «traginer» o transportista d'oli⁷³, si bé no hi ha cap notícia sobre les seves possibles propietats. Sembla molt més lligat, en definitiva, a l'àrea comercial, que a l'àrea agrària/rendista, tot i que les notícies que posseïm són escasses.

Les activitats del seu fill Jaume, malgrat les aparences, no entren massa en conflicte amb les de F. Picany. Jaume, fermament assentat a la zona de Felanitx, cap als anys 1257-58, es dedica a fer diverses concessions de terres i establiments, on el fet que més colpeix l'atenció és el «dinamisme» econòmic dels assentaments, ja que s'esmenta, a la majoria dels casos, la voluntat de plantar-hi vinya i olivera⁷⁴, els conreus més fàcilment monetitzables; voluntat de rentabilització del paisatge agrari que al mateix temps palesa la manca d'habitució

⁶⁶ Document XXIX.

⁶⁷ Documents VII i VIII.

⁶⁸ Document X.

⁶⁹ Document XXIII. És difícil de saber si al document diu «vobis» o «nobis». Si fós el primer cas, l'alqueria seria tinguda de J. Picany.

⁷⁰ Document XXX.

⁷¹ Document XIX.

⁷² Documents III, IV i V.

⁷³ Document VI.

⁷⁴ Documents XI, XII, XIII, XIV, XV i XVIII.

al medi històric dels primers colons, i que, per tant, podria tenir resultats molt desiguals⁷⁵.

A la mort de Jaume Picany, abans de 1278, la seva mare, tutora del seu fill Ferran, va haver de subhastar, com ja hem vist, part de les seves propietats per tal de pagar deutes contrets i la dot de la seva vídua Berenguera, que es va tornar a casar. A partir d'aquí, les propietats restants dels Picany romandrien englobades en un altre patrimoni: el dels Galiana.

L'inventari de béns de Guillema torna a esmentar esclaus sarrains i, juntament amb deutes monetaris de consideració, una sèrie d'objectes que per llur naturalesa i quantitat (peces de moltons, 42 lliures de cotó filat) semblen pròpies d'un mercader.

Crec que, en conseqüència, i malgrat llur integració en un àmbit «feudal» (Jaume, com a cap d'una cavalleria), els Picany estarien molt lluny de menysprear les activitats comercials, cosa gens sorprenent a la Mallorca del segle XIII, com tampoc no ho era a molts altres indrets de la Mediterrània Occidental.

ESPANYOL:

Els Espanyol constitueixen un grup familiar perfectament susceptible d'estudi atès que ultra la documentació continguda als arxius de Ciutat de Mallorca, hom disposa de coneixements complementaris sobre els seus orígens i activitats.

La família, procedent de Vic, és qualificada per A. Garcia com una «família burgesa», dedicada al comerç i, per tant, l'afany de lucre els duu a participar en activitats molt diverses (actitud que, com hom ha anat veient, no és exclusiva dels Espanyol). El cap de la família, Pere Espanyol, era ciutadà de Vic, i se'l troba esmentat a la documentació catalana des de 1230. Casat primer amb Berenguera i posteriorment amb Ramona de Tornamira, com a fills seus figuren Bernat, Tomàs Ramon, Berenguer i Donella. Els fills grans, Bernat i Tomàs, són els que semblen haver tingut més relació amb Mallorca, si bé, com veurem a continuació, no són els únics que trobarem en la documentació mallorquina. Un altre fill de Pere, Berenguer, sembla haver mort cap al 1236 al port llevanti d'Acce, fet pel qual la «vocació mallorquina» dels Espanyol seria, més específicament, una «vocació mediterrània»⁷⁶, com la de tants altres mercaders catalans de l'època de l'expansió.

Membres de la família:

Els més antics membres de la família Espanyol que apareixen a Mallorca són, naturalment, Bernat i Tomàs, esmentats el primer al mateix *Repartiment reial*⁷⁷, i el segon des de 1233⁷⁸. Bernat apareix casat amb Berenguera, i cal supo-

⁷⁵ La zona de Felanitx (zona de marina), pel seu sòl i humitat ambient no és precisament una zona òptima per al conreu de l'olivera, sobretot si es té en compte que a relativa poca distància es poden trobar zones molt més adients.

⁷⁶ Aquesta informació inicial sobre els orígens de la família Espanyol a Vic, així com alguns documents posteriorment citats, són extrets de l'interessant article d'Arcadi Garcia «Els Espanyol. Una família burgesa vigatana del segle XIII *Ausa*, ns. 64-65 (1970), pp. 165-185. A. Garcia utilitza, ultra la informació bibliogràfica, fonts documentals de l'Arxiu Episcopal de Vic (Cúria Fumada) i alguna notícia documental de l'*E.C.R.* que li van ésser facilitades, segons l'autor, per l'anterior arxiver de l'A.R.M., el Dr. F. Sevillano Colom. També s'inclouen a l'apèndix documents citats per Ll. Pérez al seu «Corpus documental balera», a la revista *F.R.B.* També A. Garcia, «Els Espanyol a València», *Ausa* (1970), pp. 300-307, conté valuosa informació sobre la continuïtat i diversitat de les actuacions econòmiques d'aquesta família.

⁷⁷ C.C. del Llibre del Repartiment, fols 6v, 7r, 27r, 35r i 47v.

⁷⁸ Vegeu document XI.

sar que tant ell com el seu germà tindrien descendència. Tanmateix, no és possible d'establir els lligams exactes amb els altres membres de la família citats. El Pere Espanyol que apareix a un document de 1243⁷⁹ podria ésser el fundador de la «dinastia», ja que cal suposar una estada d'aquest a Mallorca⁸⁰ i durant aquestes dates, precisament. Però difícilment podria ésser el Pere Espanyol dels documents següents⁸¹, atès que se'l veu esmentat de 1258 a 1270, i el vell Pere sembla haver mort cap al 1250⁸². M'inclino, doncs, a pensar que es tractava d'un seu nét, fill de Bernat o de Tomàs.

Tinc dubtes sobre el Ramon Espanyol de qui parla A. Garcia, puix que el document que cita aquest autor no és gens clar⁸³. Sí que hi ha, en canvi, notícies d'altres membres desconeguts de la família: Gu. (Guillem?) Spanyol⁸⁴, coetani del segon Pere Espanyol i també, probablement, nét del primer, i Francesc Espanyol⁸⁵, el qual rep el títol de «ciudadà de Mallorca». Per últim, hi ha una al·lusió als «hereus» de P. Spanyol⁸⁶ que per la data, 1285, deu referir-se als fills del segon Pere Espanyol. El Tome Spanyol⁸⁷ que apareix com a comprador de drets reials a partir de 1273 deuria ésser fill de Bernat⁸⁸. Dels altres fills esmentats per A. Garcia no tinc cap referència documental mallorquina, encara que la mobilitat geogràfica sembla haver estat la tònica familiar

Ubicació. Propietats/possessions:

Bernat Espanyol apareix com a un dels beneficiaris del Repartiment reial. En aquest registre se'l coneix com a Bn. de Espanya, i li són atribuïdes:

- Alqueria Benicalel (5 jovades), terme d'Inca: 3 jo. per a Bn. Espanyol
- Alqueria Benigotmar Almohen (5 jovades), terme de Pollença, sencera.
- Alqueria Benimoragia (5 jovades), terme de Montuiri: 3 jo. per a Bn. Espanyol.

A més del molí Azcefeegg, a Ciutat, compartit amb el rei, i el clos de Bn. Espanyol, a les rodalies de Ciutat (horta de Ciutat).

En total, representa més d'11 jo. (124,96 Hes.) encara que presumiblement, pel que veurem, varen rebre porcions també als territoris donats a les municipalitats, no solament a la de Vic, sinó també probablement a la de Barcelona, i potser a d'altres⁸⁹.

Pel que diu A. Garcia, emperò, els Espanyol es veieren beneficiats no sols a la porció reial, sinó també a les de Gastó de Montcada i Nunó Sanç⁹⁰, cosa que

⁷⁹ Vegeu document XV.

⁸⁰ A. GARCÍA *Op. cit.* p. 172.

⁸¹ Vegeu documents XXVI, XXVII i XXX.

⁸² A. GARCÍA *Op. cit.* p. 169.

⁸³ El document per A. GARCÍA (*Op. cit.*, nota 17), únic que fa referència a aquest Ramon Espanyol, és *E.C.R.* Reg. n.º 343 fol 45 (vegeu document XXIV de l'apèndix), i s'hi esmenten les cases comprades a un tal Raimundo de Stagnolo (Ramon Estanyol). L'error és tant més justificable quant que l'autor, segons tinc entès, no va consultar directament aquesta documentació.

⁸⁴ Vegeu documents XXVIII i XXXII.

⁸⁵ Vegeu document XXXVIII.

⁸⁶ Vegeu document XXXVII.

⁸⁷ Vegeu documents XXXIV i XXXV.

⁸⁸ A. GARCÍA *Op. cit.*, quadre genealògic de la p. 170.

⁸⁹ Vegeu documents XII i XIV.

⁹⁰ A. GARCÍA *Op. cit.* pp. 170-171.

documentalment hem pogut palesar. També és certa l'asseveració que «sembla, doncs, que els germans Bernat i Tomàs Espanyol foren qui gestionaren les confirmacions per la casa de Montcada de la distribució i contractació subsegüent de les cavalleries de Mallorca adjudicades als vigatans, potser perquè ja havien intervingut anteriorment en els tractes»⁹¹. I encara més, ja que al 1253 Tomàs Espanyol apareix gestionant, com a batlle, la porció de Gastó de Montcada⁹².

Així, a les terres de la porció reial hauriem d'afegir:

– Alqueria Hujor (12 jovades), al terme de Canarrossa, donació de la comtessa de Bèarne⁹³.

Consta que la mateixa extensió de les seves terres (23 jo. = 261,28 Hes.) induí els Espanyol a cercar pobladors al continent, com és el cas de Ferrer de Masnou, «contractat» per anar a Mallorca amb al seva família per quatre anys i altres més, citats per A. Garcia⁹⁴. Per cert, que aquest sistema de «contractació» de colons al mateix lloc d'origen (temporal o per establir-s'hi a perpetuïtat) seria molt més freqüent del que l'exigüitat de la documentació fins ara coneguda sobre el tema permet de suposar.

Els Espanyol eren nogensmenys, bàsicament comerciants. Un dels membres recents de la família, Francesc, és esmentat expressament com a ciutadà de Mallorca («cives Maioricarum»). Aquesta «vocació» ciutadana està fermament assentada des de la conquesta: entre 1231 i 1233, trobem almenys cessions i vendes de tres grups de cases i un obrador a Ciutat de Mallorca a benefici de Bernat Espanyol, adquirides de diversos senyors (Gastó de Montcada, Rodric Za Serra, bisbe de Girona i Nunó Sanç)⁹⁵. Ja hem vist per altres exemples que no era gens infreqüent de compartir propietats a Ciutat i a la part forana.

Però a més a més de les terres i cases que s'ha anat veient, i que podríem dir que constituïen el nucli inicial dels Espanyol a Mallorca, aquests anaren incrementant llur patrimoni a través de diverses compres, cessions, canvis, etc.:

– De l'Alqueria Huiar Alfaz, al terme d'Inca, Bernat Espanyol tenia com a mínim dues jovades, a la porció dels homes de Barcelona⁹⁶.

– Les alqueries Beninadiar i Alcorca (Valldemossa) són objete d'un acord de divisió, prova d'un litigi previ, entre Pere Espanyol i Pere de Molins, a l'any 1243⁹⁷.

– Part d'un rahal al terme de Sant Llorenç, a la porció de les cavalleries de Tortosa⁹⁸,

Completen la llista:

– L'alqueria Barbar, de Ciutat⁹⁹.

– Rahal de Bn. Espanyol a Canarrossa¹⁰⁰.

– Alqueria a Canarrossa, al «terme» d'Alaró¹⁰¹.

⁹¹ *Ibid.* p. 171.

⁹² Document XXII.

⁹³ Document XI.

⁹⁴ A. GARCIA *Op. cit.* p. 172.

⁹⁵ Documents I, II, III i IV.

⁹⁶ Document XII.

⁹⁷ Document XV.

⁹⁸ Document XIV.

⁹⁹ Documents XVI i XX.

¹⁰⁰ Document XXI.

¹⁰¹ Document XXV.

- Alqueria de P. Spanyol a Catí¹⁰².
- Rahal Limpa o Cunia, a Cati¹⁰³.
- Honor tingut per P. de Matis a Bunyola Samar (Banyalbufar?)¹⁰⁴.

Encara admetent que en alguns casos es trobi repetida la mateixa finca (per exemple, l'alqueria o el rahal esmentats a Canarrossa poden coincidir perfectament amb l'alqueria Hujor, etc.) crec que el resulta global –amb un mínim de 9 finques i ultrapassant amb escreix les 23 jovades inicials– és extraordinari, i situa els Espanyol pràcticament com a grans propietaris, tot i que no són ni magnats ni tan sol cavallers. És clar que l'equiparació entre cavaller i ciutadà o burgès era, per a l'època, un fet habitual, i la política matrimonial dels Espanyol així ho manifesta¹⁰⁵.

Altres activitats econòmiques:

Els Espanyol, com pràcticament tots els beneficiaris de la colonització de Mallorca de certa importància, es veuen implicats en la compra i venda d'esclaus¹⁰⁶, mentre que la necessitat de posar en explotació la gran quantitat de terra adquirida els impeleix a establir sarraïns com a colons a una de les seves alqueries¹⁰⁷.

Encara que deuriem haver participat en negocis de caire molt variat, en el present treball no he pogut seguir el rastre, i en tinc dades molt escasses, com són el reconeixement d'alguns deutes que se'ls fa sense que el préstec a interès, més o menys dissimulat, o la *commanda* apareguin com a activitats importants¹⁰⁸. De tota manera, els ingressos derivats dels establiments de terres eren ja un negoci d'importància molt considerable.

Tan important com la percepció de rendes era l'administració de terres de porcions nobiliàries, i sabem, en aquest sentit, que Tomàs Espanyol era el 1253 l'administrador (batlle) de la porció de Gastó de Montcada, una de les més importants de l'illa.

El quadre d'activitats es completaria amb la participació dels Espanyol el 1273 i 1279, en la compra de diversos drets reials¹⁰⁹.

En definitiva, i com mena de cloenda respecte a les activitats dels Espanyol a Mallorca, crec que són encara perfectament vàlides les deduccions de A. García¹¹⁰:

a) Modèstia de les sumes de diners esmerçats en afers comercials en relació amb les emprades en adquisicions de rendes agràries. «Això sembla indicar que els diners procedents de les rendes agràries eren els que, en mans de la burgesia, servirien per finançar el comerç».

b) Tendència a actuar sobre les rendes rústiques, les quals, al mateix temps, anaven molt sovint a parar a mans dels burgesos.

c) Dependència de les activitats econòmiques de l'expansió militar catalana arreu del Mediterrani. Els mercaders van seguint les tropes i no a la inversa.

¹⁰² Documents XXVII i XXX.

¹⁰³ Documents XXIX i XXXI.

¹⁰⁴ Document XXXII.

¹⁰⁵ A. GARCÍA *Op. cit.* p. 174.

¹⁰⁶ Documents XVIII i XIX.

¹⁰⁷ Document XVI.

¹⁰⁸ Document XXXVIII.

¹⁰⁹ Documents XXXIV i XXXV.

¹¹⁰ A. GARCÍA *Op. cit.* p. 178.

CLOENDA:

En l'espera d'estudis més globals i definitius, i per tal de resumir tot allò anteriorment exposat, crec que aquests quatre grups familiars, tot i manifestant evidents diferències, tenen unes pautes de comportament comunes que, per dir-ho d'alguna manera, configuren el procés de repoblament i colonització de Mallorca.

En el següent quadre-resum es poden palesar, com a trets comuns:

- Importància del grup familiar com a nucli social d'expansió.
- No necessitat d'aparèixer al Repartiment reial.
- Patrimoni adquirit pels mitjans més diversos. Importància predominant de l'accés directe de la terra (domini útil) sobre el títol de propietat.
- Subestabliments a colons.
- Implantació a Ciutat, fet que palesa la inutilitat, a l'hora de l'estudi, de diferenciar Ciutat i part forana.
- Facilitat d'accés a situacions com el de ciutadà o cavaller (equivalents socialment, d'altra banda) a partir d'una situació prèvia de consolidació social, i no al revés.
- Participació en la compra i venda d'esclaus.
- Participació a diferents tipus d'activitats comercials i financeres corrents a l'època. Indiferenciació entre terratinent «feudal» i comerciant. Hom pot parlar de «cavallers ciutadans».
- Importància de la compra dels drets reials i la participació a diferents nivells de l'«administració» pública, si bé cal precisar una forta indeterminació d'allò que és públic i allò que és privat. Això dona origen a tot tipus d'especulació amb les rendes reials i senyoriales.
- Dinamisme econòmic i voluntat de canvi agrari, que tenen llur expressió més clara amb la difusió de la vinya i l'olivera, com a conreus més fàcilment monetitzables.

QUADRE-RESUM D'ACTIVITATS ECONÒMIQUES

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)		
Família	(a)	(b)	(c)									
Llull	Sí	Sí	?	Sí	Sí	?	Sí	?	No	No	Sí	No
Bennasser	No	?	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	No	Sí
Picany	No	Sí	?	Sí	Sí	Sí	Sí	?	No	Sí	No	Sí
Espanyol	Sí	Sí	Sí	Sí	Sí	?	Sí	Sí	Sí	Sí (?)	Sí	Sí

INTERPRETACIÓ:

- (1) Presència al Repartiment reial.
- (2) Propietats/possessions territorials:
 - (a) Propietats alodials
 - (b) Possessions a cens
 - (c) Subestabliments a colons
- (3) Presència a Ciutat de Mallorca.
- (4) Condició social (ciutadà o cavaller).
- (5) Compra o venda d'esclaus.
- (6) Préstecs efectuats.
- (7) Compra de drets reials.
- (8) Plantació de vinya i/o olivera.
- (9) Relació amb l'administració senyorial o reial (càrrecs oficials).
- (10) Altres activitats comercials.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1. LLULL

I. 1242 - R. Lul confirma a A. Pasch i sa muller Suavi dues jовades de terra que la dita Suau tenia per R. Lul, que el seu difunt marit G. (Guillem) li comprà a la seva alqueria dita *Massana*, al terme de Polencia (Pollença), tal com consta al document d'adquisició. A cens d'un «quintaller» i mig de figues blanques anuals.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 16.)

II. 1243 - Fra Berenguer de Cervera (Bg. de Cervaria), comanador de l'Hospital de Sant Andreu a Mallorca, estableix a Guillelmono Franches i als seus tota la terra que necessitin per a fer teules a un mas o rahal («in illo manso sive Raal) al terme de Ciutat de Mallorca, a la porció que va ésser de Nunó Sanç. Està «satis prope alqueria R. Lul».
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 144.)

III. 1243 - F. Lul i muller Geralda venen a G. Molendinario i els seus, a perpetuïtat i per alou («perpetuo per alodium») una quarterada de terra que té per alou franc («per alodium francum») al terme de Ciutat, a la porció dels hòmens de Barcelona. Limita, entre altres, amb el camí de Sòller i el camí que va cap el monestir de La Real.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 170v.)

IV. 1246 - Vidal Picapes ven a R. Lul en sarraí «lauro» per 117 sol. melgoresos.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 118.)

V. 1246 - Geralda, muller de F. Lul, ven a G. de Verdaria una sarraïna blanca per 100 sol. melgoresos.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 118v.)

VI. 1256 - (novembre) - «R. Lul filius R. Lul» (Ramon Llull, fill de Ramon Llull) fa a F. de Granata (?) procurador seu «ad secundum recuperandum» un batiat seu, de nom Bernat, blanc «et habet capillos negros et plans et spissos et de statura parva».
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 82.)

VII. 1278 - Firma R. Lul com a testimoni.
(Veure doc. n.º XIX dels Picany.)

VIII. 1306 - Bernardus Lullj, fill de Guillelmi Lulli, ven a Petro Alberti, hortolà, i als seus, cinc quarteres censals de deu quarteres censals de forment que el seu pare rebia anualment en dos terminis (per Nadal i per Sant Joan) per la meitat del molí que fou de Petrus de Boscho, difunt, i que el difunt Guillem Lullj tenia.
(*C.P.T.* T-1, fol. 18.)

2. BENNASSER

I. 1239 - Nunó Sanç dóna a P. Abennazer «illum mansum blanchum» que té a la vall de Bunyola prop del rahal Abdclay (o Abdelady), «quod semines ibi hoc anno presenti et teneas ipsum usque ad festum Sancti Michele». Del blat li haurà de donar el delme. Passat aquest temps, li haurà de tornar el mas. Mentre tant «tenearis interim exermare olivera».
(*E.C.R.* Reg. n.º 341, fol. 78.)

II. 1240 - Compra d'una esclava blanca i del seu fill a F. Picany per 42 sol. melgoresos.
(Veure doc. n.º III dels Picany.)

III. 1241 - G. de Cunil, procurador de R. de Podio a Mallorca, vén a Johannes Abennasser Arro(m) «totum expletum totius presentis anni» de la vinya que R. de Podio té al terme de l'alqueria de Beniforani, tinguda per Nunó Sanç. Que colli fa verema o la faci collir, i que d'ella pagui el delme al senyor ila primícia. Per 400 sol. melgoresos.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 35v.)

IV. 1242 - R. Durandi ven a Joan Bennàsser per alou franc unes cases a Ciutat, a la via de la Sèquia. Per 205 sol. melgoresos.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 168v.)

V. 1243 - R. de Berga i R. de Montpeller prometen pagar per Sant Pere i Sant Pau 50 sol. melgoresos que deuen a Joan Bennàsser.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 209.)

VII. 1243 - R. de Ripoll declara «habuisse in tua comandatione» de Joan Bennàsser 61 sol. melgoresos, que ha de pagar per Sant Miquel.
(E.C.R. Reg. n.º 342, fol. 210v.)

VIII. 1241-1247 (?) - R. de Apiària ven a Joan Bennàsser una vinay i cases de (1)2 jova-des (?) a la vall de Bunyola, al lloc de Beniforani, tinguda primer per Nunó Sanç i després pel Rei. Per 1.200 sol. melgoresos.
(E.C.R. Reg. n.º 341, fol. 99.)

IX. 1247 - Joan Bennàsser i A. de Mari de Beniforani es comprometen davant G. de Fonte, lloctinent del batlle A. de Fonte «sub pena» de 50 sol. melgoresos a resoldre llurs diferències respecte un honor a Bunyola. Per tal de fer la divisió, el batlle encarrega 4 homes. Joan Bennàsser elegeix com a representants seus R. de Riuopullo i el seu fill Bernat.
(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 136v.)

X. 1247 - Guilabert de Cruïlles concedeix a Joan Bennàsser el delme de totes les oliveres i vinyes que aquest i els seus plantin a l'alqueria de Sant Llorenç anomenada Carbecunda, que Joan Bennàsser té per Guilabert de Cruïlles «ad tascam ratione emptionis que fecisti a Ferrario de Fragno». Igualment li ordena que planti vinyes.
(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 208.)

VI. 1243 - A. de Berga deu a Joan Bennàsser 5 sol. i 8 din. melgoresos, que li pagarà pel setembre.
(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 210v.)

XI. 1247 - El batlle A. de Fonte es reconeix ben pagat de Joan Bennàsser «de censu huius anni molendinorum vostrum de Alfàbia». El cens és de 12 quintars de farina de forment, 6 quintars de farina d'ordi, 9 1/2 quarteres de forment i 4 1/2 quarteres d'ordi.
(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 220v.)

XII. 1247 - El batlle A. de Fonte dona a Joan Bennàsser el seu lloc en 82 sol. melgoresos «quos locum mei debebas per expletibus de Boynola» i 30 1/2 sol. melg. per la collita («expleta») de l'alqueria de Benisaba, «que tu incantasti», i en 125 sol. mig. per la collita de l'alqueria d'Alfàbia i en 14 sol. mig. per la collita de vi de Beniforani, «que R. de Riuopullo per te incantavit» i en 140 sol. mig. per la collita de vi de Pasturig, i en 70 sol. mig. per la collita de vi de l'alqueria de R. Baró «que P. de Plano per te incantavit» i en 40 sol. mig. per la collita de vi de l'alqueria de Soliman (encantada per P. de Plano) i en 40 auqrtans d'oli de l'alqueria d'Alfàbia «que tu incantasti» i en 280 quartans d'oli de l'alqueria d'Alfàbia «que tu incantasti» i en 280 quartans d'oli per la collita de Beniforani.
(E.C.R. Reg. n.º 342, fol. 222.)

XIII. 1249 - F. Picany reconeix tenir en comanda de Joan Bennàsser 770 quartans d'oli. Els ha de dur a Ciutat, a casa de Joan, a mitjans de setembre. Posteriorment, Valentí de Torres, Bg. de Pinós, P.F. (Pere Ferrer?) i A. de Ilerda reconeixen que F. Picany ha rebut de part d'ells, en comanda de Joan Bennàsser, aquesta quantitat, per lliurar a la data prevista. (E.C.R. Reg. n.º 341, fols. 135v-136.)

XIV. 1250 - A. de Fonte, batlle, ven a Joan Bennàsser el «jus domini Regis de vino vinearum que fuerunt R. de Podio et vinee que fuit Bn. de Scto. Cirico», al terme de Benifornai, i de la seva alqueria d'Alfàbia, per 290 sol. re. val. Igualment li ven el «jus olei» de la dita alqueria per 165 sol. re. val. pels 110 quartans d'oli «quibus tu emisti» (a 18 diners per quartà). Total, 455 sol. re. val.
(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 262v.)

XV. 1251 - S'esmenten, a Benifornai, unes cases «que fuerunt Bernardi de Scto. Cirico quas Johannes Abennacer tenet».
(E.C.R. Reg. n.º 342, fol. 224.)

XVI. 1252 - Berenguer de Tornamira, batlle reial, ven a Joan Bennàsser el «jus domini Regis huius presentis expleti» de les vinyes de foren de R. de Podio, de les vinyes que foren de Bernardo de Scto. Cirico, que són en el terme de Beniforani, i de les vinyes de la seva alqueria d'Alfàbia. Igualment li ven el «jus olei domini Regis de oleu» de la seva alqueria del present explet (collita) per 80 quartans d'oli, dels quals pagui 120 sol. re. val.

«quos solvisti et promitto facer huius recollige». Joan Bennàsser promet al batlle que «si oleum valebit quantum videlicet de .xviii. den.» per Nadal, completarà la resta, i si val menys, queda així com van tractar.

(E.C.R. Reg. n.º 341, fol. 197.)

XVII. 1256 - G. de Pirario reconeix haver rebut de Joan Abinnasser 12 quarteres de gra, meitat ordi meitat forment, «de censu Sancti Johannis transacta que tu faces domino Rege per tribus molendinis de Alfàbia».

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 65v.)

XVIII. 1256 - Berenguera, muller de G. de Olite i R. de Olite, estableixen a Belfarax, jueu de Mecina (Messina?) «ad bene laborandum et meliorandum» durant sis collites «panis vini et olei» a l'alqueria que fou de G. de Olito, al terme de Sant Miquel de Campanet, i que és tinguda per Joan Abennàsser i els seus, anomenada Alquexan. Deurà pagar-li 200 sol. re. val. a aquest anualment en raó del seu dret («jure») sobre les terres.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 214.)

XIX. 1265 - Jaume de Coll ven a P. Pellicer tota la muntanya anomenada Comen, al terme de Bunyola, a la porció de Nunó Sanç, tinguda per P. de Ripoll a cens de 5 quarteres de blat anuals. La dita muntanya limita amb l'honor de Francesc de Coll, amb l'honor d'Alfàbia, que és de Joan Abennàsser, amb l'honor del mestre Joan i amb l'honor «residuo» de R. de Ripoll.

(E.C.R. Reg. n.º 347, fol. 276v.)

XX. 1266 - Pere de Caldes, lloctinent del Sr. Infant Jaume, en nom d'aquest declara i es reconeix rebedor, per part de Joan Abennacer i els seus, de 1.860 quartans d'oli «per quibus emisti oleum de Beniatzar» de l'any 1265, i 25 quartans d'oli pels quals va comprar el «jus olei que dominus Rex accipit in alqueria tua de Alfàbia per dicto anno».

(E.C.R. Reg. n.º 345, fol. 178v.)

XXI. 1267 - P. Jus ven a Abennasser (Joan?) «tous jus olivariorum olei de Beniatzar de hoc presente expleto istius anni que dominus Infants ibi recipit vel recipere debet», preu de 5.040 quartans de bon oli, rectament pesat.

(E.C.R. Reg. 643, fol. 48v.)

XXII. 1273 - Guillem Abennasser estableix Jaume Casteyo i els seus, a perpetuïtat, a un ullastrar que hi ha a la muntanya Xilabra, limitrof amb l'honor del comte d'Empúries a la vall de Sòller, que té pel Rei, juntament amb una altra tinença, a delme i tasca, a l'antiga porció de Nunó Sanç. L'establiment es fa a cens de 6 morabatins anuals, més 20 sol. re. val. d'entrada («de introitu»).

(E.C.R. Reg. n.º 345, fol. 148.)

XXIII. 1274 - Pere de Caldes ven a G. Abennasser el «jus vini» de Bunyola per 22 1/2 lliures re. val.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 190.)

XXIV. 1275 - Pere de Caldes ven a Joan Abennasser el «jus bladi» de Bunyola i Vallde-mossa per 510 quarteres, meitat forment meitat ordi.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 193v.)

XXV. 1276 - It. (P. de Caldes) ven a G. Abennasser el «jus vini» de Bunyola per 26 lliures re. val.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 200.)

XXVI. 1278 - Bernat de Costa (batlle) ven a G. Abennasser el «jus bladis» de Bunyola i Vallde-mossa, per 550 quartans, meitat forment, meitat ordi.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 213.)

XXVII. 1278 - Bernat de Costa ven a G. Abennasser i als seus «totum jus vini» de Bunyola per 18 lliures re. val.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 214.)

XXVIII. sense data (1260?) - R. de Ripoll estableix a Jaume de Collo una muntanya anomenada Comen, al terme de Bunyola, a l'antiga porció de Nunó Sanç, a delme i tasca. Limita, entre altres, amb la «cumba» d'Albàbia, que és de Joan Bennàsser.

(E.C.R. Reg. n.º 345, fol. 140.) (Veure doc. n.º XIX).

3. PICANY

I. 1233 - Nunó Sanç dóna a F. Massili i muller Maria una casa a Ciutat de Mallorca. Cens de 2 sol. «monete tironensis» i altres gravàmens.

Test. Ferrarius Salzet (al marge: F. Picany)

(Pérez, *F.R.B.*, doc. n.º 360.)

II. 1233 - Nunó Sanç dona a Raimundo Peixenato una casa a la Ciutat de Mallorca, que confronta amb cases de F. Massili. Cens de 1/2 besant.

Entre els testimonis, al marge, hi figura F. Picany.

(Pérez, *F.R.B.*, doc. n.º 367.)

III. 1240 - F. Picany ven a J. Abennasser una sarraina blanca amb el seu fill per 42, sol. mlg. (*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 8v.)

IV. 1246 - F. Picany i altres marmessors testamentaris de M. Janovari, vídua de P.J., venen a Martino Periz un sarrai i una sarraina per 30 lliures melgoreses.

(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 110.)

V. 1246 - Juceff Almocatil, jueu, reconeix tenir en comanda de F. Picany i altres 20 lliures mlg. en raó d'un sarrai i d'una sarraina.

(*E.R.C.* Reg. n.º 343, fol. 180.) (Segurament relacionat amb el doc. anterior.)

VI. 1249 - F. Picany reconeix tenir en comanda de J. Bennàsser 770 quartans d'oli que haurà de transportar a Ciutat, a casa de Bennàsser, a mitjan setembre.

(*E.C.R.* Reg. n.º 341, fols. 135v/136.) (Veure doc. XIII dels Bennasser.)

VII. 1257 - «Sigui cosa manifesta com nos En Jaume, per la gràcia de Deu rei d'Aragó etc., te confirmam i concedim a tu Jaume Picany, en alou franc la vila de Felanitx i l'alqueria que fou d'En Garcia Salses anomenada Macorme Abiniara, les quals el comte Nunó Sanç, de bona memòria, les donà a feu d'un cavall armat al noble Carròç, fill del comte Alemany, i lloam i aprovam la vendició que aquest Carròç va fer a Guillem de Sant Meliò i Pere Mir, així com consta a cert instrument notarial de 17 de maig de 1253, en poder del notari Arnau Astruc. Igualment lloam i aporvam la donació que te feu a tu, Jaume Picany, En Guerau Saurina, procurador dels sobredits Guillem de Sant Meliò i Pere Mir; així que la sobredita vila i alqueria la tenguis en alou franc amb la jurisdicció, i dues parts del delme. Firma: el rei En Jaume, i són testimonis: Jordà Peralta, Guillem Castellnou, Pere Arenòs. Firma: Miquel Alevar qui per manament reial ho va escriure.» (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 58).

VIII. 1257 - Guerau Saurina, procurador de Guillem de St. Meliò i Pere Mir, reconeix de Jaume Picany i sa mare Guillemma, i Valentí ses Torres, i Guillem Font, haver rebut 5.000 sol. reials de València, d'aquells 8.000 que el sobredit Jaume Picany havia de donar per la compra de la vila de Felanitx i els seus termes, i l'alqueria que fou de Garcia Salses anomenada Mancorme Abinihara. Ha estat venuda la vila i la sobredita alqueria en alou franc i dues parts del delme, així com consta a l'instrument fet pel notari Arnau Font a les nones de maig de 1257, i el rei d'Aragó ho firmà, i el bisbe de Mallorca hi té dues parts al delme, etc.

(*E.C.R.* Reg. n.º 344, fol. 268v.) (També publicat per R. Rosselló *Felanitx* (II) doc. n.º 12).

IX. 1257 - J. Picany dóna i estableix a A. de Salamon (Arnau Salomó) i Jacobo Andree (Jaume Andreu) un honor a Felanitx amb un parell de bous; a quinta part del pa, lli, vi, oli i cànem.

(*E.C.R.* Reg. n.º 344, fol. 14.) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 59.)

X. 1257 - J. Picany dóna i estableix a Dalmacio de Boscho (Dalmau Bosch) un rahal al terme de Felanitx, i unes cases, un pati i un hort a la Horta de Felanitx. A quinta part del pa, vi, oli, vi i cànem, i el pati i cases a cens d'un parell de gallines.

(*E.C.R.* Reg. n.º 344, fols 14v-15) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 59.)

XI. 1257 - Jaume Picany dóna permís a P. de Vineis per tal que de tot el que planti a l'honor que per ell té al terme de Felanitx no hagi de donar sinó «decima et tascha etc. de omnibus impeltis olivarum quos ibi feceris et plantaveris (et) non tenearis dare nisi tascha et decima de vino et oleo» i que «possis plantare quantum volueris». Salvats els drets de J. Picany i la cinquena part per lluisme.

(*E.C.R.* Reg. n.º 344, fol. 15v.)

XII. 1257 - Id. a Dalmacio de Boscho.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 16.)

XIII. 1257 - J. Picany dóna permís a Perico de Vineis (veure doc. XI) que pugui plantar vinyes quantes vulgui i empeltar oliveres a l'honor concedit, i del que hagi plantat no li haurà de donar sinó tasca i delme.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 16) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 60.)

XIV. 1257 - Id. a Dalmacio de Boscho.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 16) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 60.)

XV. 1257 - J. Picany dóna permís a A. Salomoni (Andreu Salomó) i Jacobus Andree (Jaume Andreu) per plantar vinyes i oliveres (veure doc. IX i XIII, car repeteix pràcticament totes les clàusules d'aquest darrer).

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 16v.) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 60.)

XVI. 1258 - Jaume Picany dóna i estableix a Ermessendis Orgerio (Ermessén Orgera) un tros de terra al terme de Felanitx; per un parell de gallines i 2 maçmudines anuals.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 17) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 61.)

XVII. 1258 - J. Picany dóna a A. de Salomonio (Arnau Salomó) i sa muller Ermessén l'hort de Codojerio (d'En Codonyer), a l'Horta de Felanitx. Igualment li dóna un peti de terra amb magraners i figuerers i unes cases. A cens de 2 maçmudines i un parell de gallines anuals.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 18) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 62.)

XVIII. 1258 - J. Picany dóna i estableix a Pere Bertrandi un hort vora la font, a l'Horta de Felanitx, i un corral. A cens d'l maçmudina. Igualment, li dóna permís per a plantar tantes vinyes com vulgui, i per a empeltar oliveres, havent de donar només tasca i delme.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 18v) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 63.)

XIX. 1258 - A. Salomó ven un honor i un hort, a l'Horta de Felanitx, que limita amb l'honor que P. de Vineis té per J. Picany.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fols. 19v-20.)

XX. 1258 - Ermessén Orgera ven un rahal que limita amb l'honor que va ésser de A. de Salomó i J. Andree, i que P. de Broscha té per J. Picany.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 20v.)

XXI. 1258 - Dalmaci de Boscho deu a Jacobus Picany 100 sol. re. val. en raó de l'establiment que aquest li féu d'un rahal i pati i cases i un hort.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 311v.)

XXII. 1258 - A. de Salomó i el seu fill Andreu deuen 400 sol. re. val. que queden per pagar per l'establiment que J. Picany els féu a Felanitx.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 311v.)

XXIII. 1258 - Vitalis de Monteleone (Vidal de Montileó) deu a J. Picany lliures 12 sol. i 3 den. re. val. «quos me acomodavisti in emptione» que va fer a P. de Scto. Stephano i muller per 1/2 alqueria i rahal a Valldemossa. (Una clàusula dubtosa del document afegeix «que pro vobis tenebant».

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 312v.)

XXIV. 1259 - Ermessén Orgera (per 1/5) i A. des Coll (per 1/6) venen un rahal a F. El tenen per J. Picany a quint de pa, oli, vi, lli, canem etc. Firma J. Picany salvant els seus drets.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fols. 20v-21) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 66.)

XXV. 1259 - La muller de Bn. Carrera, en nom de J. Picany, dóna a Bg. Vinyes l'alqueria Mancorme Abeniara, que s'ha subhastat pels seus esponsals per 700 sol. re. val. És tinguda per J. Picany a quint dels fruits.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 24) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 67.)

XXVI. 1260 - Jaume Picany dóna i estableix a Bn. Ferrando i sa muller Berenguera, a perpetuïtat, un pati de terra a la vila de Felanitx, per fer-hi una casa, i un hort a l'Horta. A cens de 1 morbatí.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 25v) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 68.)

XXVII. 1260 - J. Picany dóna i estableix a Arnau Ferrer i Pere Sard un tros de terra en el terme de Felanitx, a quint de tots els fruits, més delme, fadiga, etc. «De introitu» 12 lliures re. val.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 25v) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 69.)

XXVIII. 1260 - J. Picany dóna i estableix un hort a P. de Bruscha a l'Horta de Felanitx. Adelme i cens de 1 morabatí.

(E.C.R. Reg. n.º 344, fol. 26) (R. Rosselló *Felanitx* (I) doc. n.º 71.)

XXIX. 1270 - Els marmessors d'Ermessendis, muller del difunt P. Picany, subhasten la meitat de l'alqueria Tres Meales, a Felanitx, per 150 lliures re. val. A l'alqueria hi ha un cementeri, horts, vinyes i molí de lesna, amb les seves aigües. Era tingut per Nunó Sanç, i posteriorment pel rei.

(E.C.R. Reg. n.º 347, fol. 221v.)

XXX. 1278 - Guillem, vídua de F. Picany i tutora del fill del difunt J. Picany Ferran, per tal de pagar els deutes d'aquests, i pagar el «sponsaliciu» de la vídua de Jaume, Berenguera, amb Assaldu de Galiana, fa subhastar una vinya de J. Picany a Ciutat, per la qual s'obtingueren 5.020 sol. re. val.

Entre els testimonis hi figuren R. Lul i P. Spanyol.

(E.C.R. Reg. n.º 349, fol. 4v.)

XXXI. 1285 - Bg. Cuc, tutor de Ferran Picany, fill de Jaume, difunt, vist i ben entès l'inventari de béns que feu Guillem, vídua de Ferrer Picany, en la seva malaltia, de la qual morí, ara fa anotació de les coses següents: 30 lliures que li deu J. Picany. 12 lliures que li deu la seva filla Francesca Picany, Item 85 lliures degudes pels homes de Felanitx, per Ferrer, el seu nebot, per raó del blat. Item 2 quarteres d'ordi. Item 15 lliures que li deu Margalida, la seva néta. Item 90 peçes de moltons, que comanà? a Mateu Portvell. Item 20 peçes de moltons que tenia a l'alberg on habitava. Item 42 lliures de cotó filat. Item dues vànoves, dues malfegues, dos matalassos, un coixí. Item un sarraí anomenat Ali i una sarraïna anomenada Sofra. Item tres parells de llençols. Item deu a Sibília, sa filla, muller de Guillem Arnau, 20 lliures. Etc.

(E.C.R. Reg. n.º 351, fol. 30) (R. Rosselló *Felanitx* (II) doc. n.º 105.)

XXXII. 1294 - S'esmenta la cavalleria d'En Picany.

(E.C.R. Reg. n.º 353, fol. 131v) (R. Rosselló *Felanitx* (II) doc. n.º 138.)

4. ESPANYOL:

I. 1231 - Arnau de Sta. Cecília, procurador de la comtessa de Bearn i del seu fill, dóna una casa a Ciutat de Mallorca a Bernat Espanyol (Bernardo de Yspania).

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 91.)

II. 1232 - Rodric de Za Serra ven a Bn. Espanyol una casa dins de la Ciutat de Mallorca.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 122.)

III. 1232 - S'esmenta com a limit, a Ciutat de Mallorca, les cases que Bn. de Yspania té pel bisbe de Girona i per les quals paga un morabatí.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 175.)

IV. 1232 - Nunó Sanç dona a Bn. Espanyol un obrador a Ciutat de Mallorca, «in carrario Fabrierie». A cens d'una maçmudina i altres gravàmens.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 211.)

V. 1232 - Bn. Espanyol participa com a testimoni a una donació d'obradors a Ciutat de Mallorca, feta per Nunó Sanç.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 215.)

VI. 1233 - Bn. Espanyol participa com a testimoni a una donació d'obradors a Ciutat de Mallorca, feta per Nunó Sanç.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 242.)

VII. 1233 - Bn. Espanyol participa com a testimoni a una donació d'obradors a Ciutat de Mallorca, feta per Nunó Sanç.

(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 250.)

VIII. 1233 - Bn. Espanyol participa com a testimoni a una donació de cases a Ciutat de Mallorca, feta per Nunó Sanç.
(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 285.)

IX. 1233 - Bernat Espanyol participa com a testimoni a una concessió de 10 jовades de terra a una alqueria de Canarrossa, feta per la comtessa de Bèarne.
(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 317.)

X. 1233 - Bn. de Yspania i sa muller Berenguera donen i estableixen a Rodolfo Borsi i els seus una casa a l'Almudaina, dins de Ciutat de Mallorca, a cens d'l maçmudina jucefi-na d'or. De «introitu» reben 20 sol. mlg.
(Pérez, *F.R.B.* doc. n.º 467.)

XI. 1233 - Garssendis, vescomtessa de Bèarne, senyora de Montcada i Castellvell, en nom propi i del seu fill Gastò, concedeix a Bn. Espanyol (Bernardo Yspaniolí) i els seus tota l'alqueria nomenada Hujor, en el terme de Canarrossa, de 12 jовades, com a cavalleries, per a ell i el seu germà Tomàs (Thome).
(A. García *Els Espanyol* doc. n.º 1) (Font: Curia Fumada de l'Arxiu Episcopal de Vic.)

XII. 1240 - Bn. de Yspania i sa muller Berenguera venen a Bg. Rubei «duas jovatas terre quas per liberum et francum alodium» té a l'alqueria Huiar Alfaz, al terme d'Inca, «de portione hominum Barchinone». Va rebre 35 sol. melg. «de emptione».
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 2v.)

XIV. 1243 - A. de Sta. Cecílie «dono et corporaliter trado» a Bn. Spanoli tota la porció que té (en raó de l'adquisició que féu de Joan de Tornamira) en un rahal, al terme de Sant Llorenç, de les cavalleries dels hòmens de Tortosa. Es tracta de la meitat d'un rahal.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 159.)

XIII. 1240 - Bn. de Yspania dóna i estableix a P. Rocherio i a Arnaldo Maiorpo (?) i als seus a cens a la seva alqueria anomenada Benimorabgri (Benimoragia), que té pel Sr. Assaldu per alou franc al terme de Montuiri. A cens de 10 quarteres anuals, meitat ordi, meitat forment, i d'entrada 55 sol. mlg.
(*E.C.R.* Reg. n.º 341, fol. 122.)

XV. 1243 - P. dezpaniol i P. de Molins «venimus ad bonum finem et irrevocabilem divi-sionem» de les seves terres, al terme de Moza, a les alqueries de Beninadiar i Alcorca.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 174.)

XVI. 1243 - Bn. Espanyol arriba a «talla» amb Bellello de Xàtiva i Hassen de Deyna (Dènia?) i Mahomet Mayorchi i Abdella de Azemor, sarraïns, i els estableix amb 4 parells de bous i 4 parells de vaques a la seva alqueria de Barbar, a Ciutat.
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 194.)

XVII. 1243 - S. Albaricus constitueix a S.G. de Mollo procurador seu per tal de recu-perar 1/2 alqueria seva amb la meitat dels seus explets (que Rotlandus li establí) a cens de 20 besants, estant presents Briansono, Bn. Spaniol i Bn. de Sacristà. L'alqueria es diu Py-nari (Inca).
(*E.C.R.* Reg. n.º 342, fol. 197v.)

XVIII. 1247 - Bn. Spainol ven a Fra Tomàs Pou, del monestir de Bellpuig, una sarraïna negra per 11 Lliures mlg.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 152v.)

XIX. 1247 - Bn. Espanyol ven a Fra Tomàs Pou, del monestir de Bellpuig (veure doc. anterior) un sarraí blanc anomenat Omar, per 140 sol. mlg.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343 fol. 152v.)

XX. 1247 - S'esmenta una alqueria, anomenada Tonerx (?), al terme de Ciutat, que limi-ta amb l'alqueria de Bn. Spainol.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 160v.)

XXI. 1247 - S'esmenta el rahal Atxi, al terme de Canarrossa, que limita, entre altres, amb el rahal de Bn. Spainol.
(*E.C.R.* Reg. n.º 343, fol. 228v.)

XXII. 1253 - Thomas Spanioli (Tomàs Espanyol), batlle del Sr. Gastò de Montcada a Mallorca, ven, de part d'aquest, a G. de Castroepiscopali (Castellbisbal) i a P. de Fonte «omnem decimum bestiarium honoris dicti Domini Gastonis istius presentis anno, excepto hoc quod ego inde levavi vel feci levare usque in hanc presentem diem». Per 80 sol. re. val.

(E.R.C. Reg. n.º 343, fol. 362v.)

XXIII. El document esmentat per A. Garcia a la nota 16 (13 kalendes gener 1258), on apareix un tal Tomàs Espanyol, és un doc. incomplet. Es pot llegir, emperò, aquest nom, amb tota claredat.

(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 33v.)

XXIV. El document esmentat per A. Garcia a la nota 17 sembla un error. Aquest Ramon de qui en parla és, en realitat, «Raimundo de Stagnolo» (Ramon Espanyol?).

(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 45.)

XXV. 1259 - P. des Barber es reconeix pagat de Tomàs Espanyol de 40 lliures re. val. de les 49 1/2 lliures que aquest li devia per la «venditionis vel deffinitionis» d'una alqueria que és al terme de Canarrossa, a la parròquia d'Alaró.

(E.C.R. Reg. n.º 345, fol. 90.)

XXVI. 1259 - Elissenda, filla del difunt P. de Serria i muller de Bg. de Podio, reconeix que P. Spanyol i els seus li pagaren 900 sol. re. val. «de illa emptionis» que li feren a Bg. de Piraria, Jo. de Cervera i F.F., marmessors testamentaris del suara esmentat Bg. de Podio, d'una alqueria, al terme de Cati, que «per me tenebat ratione sponsalificibus».

(E.C.R. Reg. n.º 343, fol. 43.)

XXVII. 1264 - Venda d'una quarterada de terra tinguda per P. Spanyol a cens de 1/2 morabati, i que aquest té per alou a la porció de Nunó Sanç. Limita, amb camí públic d'una banda, i de totes les altres amb l'honor de P. Spanyol.

(E.C.R. Reg. n.º 345, fol. 224v.)

XXVIII. 1265 - P. de Caldes, lloctinent etc. del regne de Mallorques, concedeix el «instrumentum franquitatis» a Dominico... ch de Turricella, qui jurà (fidelitat al rei).

(Entre els testimonis es troba Gu. Spanyol.)

(E.C.R. Reg. n.º 643, fol. 42.)

XXIX. 1267 - P. Spanyol dona i estableix («ad bene laborandum et meliorandum») a P. Cerdà un rahal seu, anomenat Limpa o Cunia, al pla de Cati, tingut per franc alou, a cens de 10 morabatins anuals i 11 Lliures re. val. d'entrada. Salvats la fidelitat i l'escripció pública reials, i el cens i fadiga propis.

(E.R.C. Reg. n.º 345, fol. 289v.)

XXX. 1269 - G. Burgueti i sa muller Johana venen a P. Reurel i als seus tot l'honor que tenen al rahal tingut per P. Spanyol al pla de Ciutat, a la porció de Nunó Sanç, a cens de 5 morabatins anuals.

(E.C.R. Reg. n.º 347, fol. 54.)

XXXI. 1270 - P. Spanyol dona a Bn. Joffre i a G. Burgueti l'alqueria de Cunia o Limpa, al prat de Cati, a cens de 10 morabatins.

(E.C.R. Reg. n.º 347, fol. 219v.)

XXXII. 1271 - P. de Matis dona a P. Puyol i als seus un pati de terra a l'honor que té a Bunyola de Samar (Banyalbufar?), que fou de Guilabert de Cruïlles i ara és del Sr. Infant. Limita, parcialment, amb l'honor que «G. Spanyol tenet per me».

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 6v.)

XXXIV. 1273 - P. de Caldes, batlle, etc., ven a Tome Spanyol el «jus vini» de Castelig per 7 sol. re. val.

(E.C.R. Reg. n.º 348, fol. 184.)

XXXIII. 1272 (?) - G. Muntaner ven a Romeo Macher (?) mig rahal al pla de Cati, del qual l'altre ja té la meitat restant. La té per Bg. de Olzeto i P. de Calidis, a cens de 2 quarteres de forment. Limita, parcialment, amb l'alqueria de p. Spanyol.

(E.C.R. Reg. n.º 345, fo. 304.)

XXXV. 1279 - P. de Caldes, batlle, etc., ven a Tome Rabacie, A. Generiu i Tome Spanyol «totum jus que dominus Rex recipet et recipere debet in blado et leguminibus de plano de Catino» del present any. Per 1.370 quarteres d'ordi que els esmentats es comprometen a pagar.

(*E.C.R. Reg. n.º 349, fol. 77v.*)

XXXVI. 1281 - Bn. de Coll dóna i estableix a R. de Pals un tros de garriga a l'alqueria de Bernardo Spanjol, al pla de Cati, que per Bn. Spanjol té a cens de 15 sol., a cens de 4 sol. «Et no proclametis (fatica) etc. Liceatque etc. Salva fidelitate et scribania publica domini Regis et salvo censu, jure, dominio et fatica dicti Bn. Spanyol et suorum».

Sigant. Bn. Spanyol, «salvo jure meo».

(*E.C.R. Reg. n.º 350, fol. 118.*)

XXXVII. 1286 - Raimundus de Montesonó dóna i estableix a Bn. T. i sa muller Sibília mig rahal que té en raó d'una compra («emptionis») feta als hereus de P. Spaniolis al pla de Ciutat, al lloc anomenat de l'Aljub, tingut per alou franc, lliure i quiet. A cens de 13 1/3 morabatins «anfusinos» censals. Amb cases i «cum quandam vineam clausam in tantu que est in maiori parte plantata». De «introitu» 15 lliures re. val.

(*E.C.R. Reg. n.º 349, fol. 268v-269.*)

XXXVIII. sense data - Soror Margarita, prioressa de Santa Margarita, reconeix tenir 16 quarteres de bon ordi de Francischus Yspanoni, ciutadà de Mallorca.

(*E.C.R. Reg. n.º 349, fol. 116v.*)